

Právně-etická problematika pitev a výzkumu z tkání získaných post-mortem

prof. MUDr. Jan Roth, CSc.

Neurologická klinika a Centrum klinických neurověd, Univerzita Karlova v Praze,
1. lékařská fakulta a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

Nový Občanský zákoník, platný v České republice od 1. 1. 2014 značně pozměnil pravidla provádění pitev. V tomto zákonu je zakotveno právo člověka projevit ještě za svého života souhlas, že jeho tělo nebo část má sloužit po jeho smrti pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům, nebo že jeho tělo může být pitváno. Bez tohoto souhlasu nelze pitvu provést. V důsledku výše uvedeného tak u „nepovinných“ pitev nastávají problémy a v důsledku mnoho nemocnic nechce přijmout riziko event. soudních sporů. Proto probíhá v České republice v současnosti mnohem méně pitev (cca jedna desetina předchozího stavu) a došlo také k výraznému omezení výzkumu z tkání získaných post-mortem. Dopad má tento zákon i na omezení výuky na lékařských fakultách, navíc se pro lékaře zemřelého pacienta ztrácí informace o správnosti diagnostických a terapeutických postupů. Bohužel jsou v novém Občanském zákoníku (ve vztahu k Zákonu o zdravotních službách) přítomny určité rozpory umožňující více právních výkladů. Ministerstvo zdravotnictví z těchto důvodů připravuje novelu Zákona o zdravotních službách, kde by měly být některé problémy s výkladem řešeny či provedeny některé změny.

Klíčová slova: Občanský zákoník, zákon o zdravotních službách, patologicko-anatomické pitvy.

Legal and ethical issues of autopsies and research with tissues obtained post-mortem

The New Civil Code, effective in the Czech Republic from 1st January 2014, has considerably changed the rules for performing autopsies. Enshrined in this law is the human right to give a living consent that their body or its part can serve after death for the purposes of medical science, research, or teaching, or that the body can be autopsied. An autopsy cannot be performed without this consent. As a result of the above, problems occur with "elective" autopsies and, consequently, a lot of hospitals do not want to accept the risk of a possible lawsuit. Therefore, much fewer autopsies are currently performed in the Czech Republic (approximately one-tenth of the previous situation) and there has also been a significant reduction in the research with tissues obtained post-mortem. This law also has an impact on restrictions in teaching at medical schools; moreover, physicians of the deceased patient lose information on the appropriateness of diagnostic and therapeutic pathways. Unfortunately, there are certain contradictions in the New Civil Code (in relation to the Health Services Act) enabling several legal interpretations. For these reasons, the Ministry of Health is preparing an amendment to the Health Services Act that should address some of the interpretation problems and involve certain changes.

Key words: Civil Code, Health Services Act, pathological-anatomical autopsy.

Neurol. praxi 2015; 16(3): 137–139

Smyslem článku je upozornit na rozpor mezi novým Občanským zákoníkem (Zákon č. 89/2012 Sb.) a Zákonem o zdravotních službách č. 372/2011 Sb. týkající se provádění pitev v České republice. V současné době proto není k dispozici jednotná právní interpretace, postup či judikát, které by pomohly danou problematiku vyjasnit.

Diagnostika a výzkum chorobných změn z tkání získaných pitvou byly a doposud jsou jedněmi z významných metodik, kterými lze získat nové informace o mechanismech nemoci i zdraví.

V neurologii jsou to především neurodegenerativní onemocnění, kde je definitivní diagnostika založena na výsledku pitvy. Ten má zásadní význam např. pro zpětnou vazbu k ověření klinické diagnózy. Dále jsou to prionová onemocnění, kde neuropatologická diagnostika má dopad i na následná hygienicko-epidemiologická opatření. Potřebné je také mít k dispozici vzorky tkání pro výzkum doposud neléčitelných a/či dědičných onemocnění.

Proto se v posledních desetiletích na celém světě snaží komunity lékařů, právníků, etiků a dalších zúčastněných profesí zformulovat etický konsensus a definovat právní normy včetně jednoznačných instrukcí a pravidel pro jejich realizaci a vymahatelnost.

Nový Občanský zákoník (Zákon č. 89/2012 Sb.), platný v České republice od 1. 1. 2014, se touto tematikou zabývá a značně pozměnil pravidla provádění pitev a vyšetřování tkání k výzkumným účelům.

V tomto zákonu, v § 113 je zakotveno právo člověka projevit ještě za svého života souhlas, že jeho tělo nebo část má sloužit po jeho smrti pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům nebo že jeho tělo může být pitváno. Bez tohoto souhlasu nelze pitvu (s výjimkou ze zákona povinných pitev) provést.

Zásadního významu je následná formulace: „Pokud pacient vyjádří nesouhlas či se nijak nevyjádří, je stanovena tzv. nevyratitelná domněnka nesouhlasu s pitvou a použitím

těla pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům“. Jinými slovy: pokud člověk za svého života neprojeví s pitvou souhlas, má se za to, že nesouhlasí.

Nový Občanský zákoník neumožňuje udělit dodatečný souhlas ani osobám blízkým zemřelému, což však bylo platné již dříve.

Pokud tento souhlas není k dispozici, lékař ani při nejasném úmrtí pacienta nemůže rozhodnout o provedení pitvy. Lékaři ale nepovažují za etické žádat o souhlas s pitvou všechny pacienty při přijetí do nemocnice. Proto dělají pouze pitvy nařízené soudem nebo pitvy, které jsou povinné.

V důsledku platnosti výše uvedeného zákona probíhá v České republice mnohem méně pitev (cca jedna desetina než dříve) a došlo k výraznému omezení výzkumu z tkání získaných post-mortem. Dopad má tento zákon i na omezení výuky na lékařských fakultách (anatomie, embryologie, patologická anatomie). Také pro lékaře zemřelého pacienta se ztrácí informace o správnosti diagnostických a terapeutických postupů.

Na pravidlech provádění pitev, které byly i před zavedením nového Občanského zákoníku povinné, se nic nezměnilo. Významně se však změnilly podmínky pro provádění patologicko-anatomických pitev.

Pro lepší pochopení, čeho všeho se změny týkají, je nyní nutné alespoň velmi stručně definovat jednotlivé existující druhy pitev v České republice.

Druhy pitev podle § 88 Zákona o zdravotních službách č. 372/2011 Sb

Pitvy jsou:

- patologicko-anatomické, které se provádějí za účelem zjištění základní nemoci a dalších nemocí, komplikací zjištěných nemocí a k ověření klinické diagnózy a léčebného postupu u osob zemřelých ve zdravotnickém zařízení smrti z chorobných příčin,
- zdravotní, které se provádějí za účelem zjištění příčiny smrti a objasnění dalších ze zdravotního hlediska závažných okolností a mechanismu úmrtí u osob, které zemřely mimo zdravotnické zařízení nebo v něm náhlým, neočekávaným nebo násilným úmrtím, včetně sebevraždy,
- soudní, které se provádějí při podezření, že úmrtí bylo způsobeno trestným činem, a to podle jiného právního předpisu,
- anatomické, které se provádějí k výukovým účelům nebo pro účely vědy a výzkumu v oblasti zdravotnictví.
- Patologicko-anatomické pitvy provádí poskytovatelé v oboru patologická anatomie. Nestanoví-li tento zákon jinak, provede se patologicko-anatomická pitva povinně:
 - u žen, které zemřely v souvislosti s těhotenstvím, porodem, potratem, umělým přerušením těhotenství nebo v šestinedělí,
 - u plodů z uměle přerušovaných těhotenství provedených z důvodů genetické indikace nebo indikace vrozené vývojové vady plodu,
 - u dětí mrtvě narozených a u dětí zemřelých do 18 let věku,
 - u pacientů, kteří zemřeli při operaci, při nechirurgickém intervenčním výkonu, v souvislosti s komplikací navazující na operaci nebo nechirurgický intervenční výkon nebo při úvodu do anestezie,
 - jestliže byl z těla zemřelého proveden odběr orgánu pro účely transplantací, tkání nebo buněk pro použití u člověka nebo odebrána část těla pro výzkum nebo k výukovým účelům; v případech, kdy transplantační zákon stanoví pro-

vádění pitev jinak, postupuje se podle transplantačního zákona,

- v případě, že k úmrtí došlo v souvislosti se závažnou nežádoucí příhodou při klinickém hodnocení humánního léčivého přípravku nebo s nežádoucí příhodou při klinických zkouškách zdravotnického prostředku nebo v souvislosti s ověřováním nových poznatků použitím metod, které dosud nebyly v klinické praxi na živém člověku zavedeny, nebo v případě podezření na tyto skutečnosti,
- v případě podezření, že k úmrtí došlo v souvislosti s odběrem orgánu za účelem transplantace nebo tkání nebo buněk pro použití u člověka.
- Zdravotní pitvy provádí poskytovatelé v oboru soudní lékařství. Nestanoví-li tento zákon jinak, provede se zdravotní pitva povinně:
 - při náhlých a neočekávaných úmrtích, jestliže při prohlídce těla zemřelého nebylo možno jednoznačně zjistit příčinu smrti,
 - při všech násilných úmrtích včetně sebevraždy,
 - při podezření, že úmrtí může být v příčině souvislosti s nesprávným postupem při poskytování zdravotních služeb, které vyslovil zdravotnický pracovník zúčastněný na poskytování zdravotních služeb, lékař, který provedl prohlídku těla zemřelého, nebo osoba blízká zemřelému,
 - při podezření, že úmrtí mohlo být způsobeno v souvislosti se zneužíváním návykových látek,
 - u osob, které zemřely ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence.
- Jde-li současně o povinnou pitvu patologicko-anatomickou a zdravotní, provede se pitva zdravotní.
- Soudní pitvy provádí poskytovatelé v oboru soudní lékařství. Převoz těla zemřelého k soudní pitvě a zpět zabezpečuje a hradí orgán činný v trestním řízení, který ji nařídil. Rovněž hradí i veškeré další náklady s pitvou spojené.
- Anatomické pitvy mohou provádět pouze univerzitní vysoké školy, které mají akreditovaný bakalářský nebo magisterský studijní program, jehož absolvováním se získává odborná způsobilost k výkonu zdravotnického povolání, na k tomu určených pracovištích; lze je provádět, pokud byly splněny podmínky pro použití

těla zemřelého podle tohoto zákona. Převoz těla zemřelého k anatomické pitvě a zpět, provedení této pitvy a uložení těla zabezpečuje a náklady hradí univerzitní vysoká škola.

- Pokud v rámci pitvy prováděné podle odstavce 2, 3 nebo 6 nastane podezření, že úmrtí bylo způsobeno trestným činem, nebo že okolnosti úmrtí jsou nejasné, pitva se přeruší. Tuto skutečnost oznámí poskytovatel neprodleně Policii České republiky; pokud orgán činný v trestním řízení nenařídí do dvou hodin od tohoto oznámení pitvu podle jiného právního předpisu, může poskytovatel přerušenu pitvu dokončit.

V novém Občanském zákoníku je obsažen určitý rozpor mezi § 113 a 115 umožňující více právních výkladů. Proto u „nepovinných“ pitev nastávají problémy a v důsledku mnoho nemocnic nechce přijmout ani to nejmenší riziko eventuálních soudních sporů.

§ 113: *Provést pitvu nebo použít lidské tělo po smrti člověka pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům bez souhlasu zemřelého lze jen, pokud tak stanoví jiný zákon.*

§ 115: *Zemře-li člověk, aniž projeví souhlas s pitvou nebo s použitím svého těla po smrti způsobem podle § 113, platí, že s provedením pitvy nebo s takovým použitím svého těla nesouhlasí.*

Takový jiný zákon, zmiňovaný v § 113, je Zákon o zdravotních službách č. 372/2011 Sb. Tento zákon má za určitých podmínek (diskutujeme zde výlučně téma pitev) přednost před novým Občanským zákoníkem.

Zákon o zdravotních službách umožňuje rozhodnout lékaři provádějícímu prohlídku těla zemřelého, zda bude patologicko-anatomická nebo zdravotní pitva provedena. Tento lékař je tedy kompetentní k rozhodnutí.

Pokud § 113 nového Občanského zákoníku s dovětkem ... pokud tak stanoví jiný zákon... neodkazuje tímto dovětkem na Zákon o zdravotních službách a jeho superioritu v rozhodování, poté podle § 115 je stanovisko k pitvám zcela jasné – vše závisí pouze na existenci/neexistenci souhlasu s pitvou.

Pokud však výklad jednoznačně umožňuje akceptovat superioritu Zákona o zdravotních službách, omezení pitev je neplatné.

Ministerstvo zdravotnictví již z těchto důvodů připravuje novelu Zákona o zdravotních službách, kde by měly být některé problémy s výkladem řešeny či provedeny některé změny.

Mohly by zde být definovány další důvody k provedení pitvy, případně by mohla být

provedena změna ve smyslu otočení pravidla předpokládaného nesouhlasu s pitvou na pravidlo předpokládaného souhlasu, stejně jako je tomu u transplantací.

Za stávajících podmínek autor tohoto textu nezná žádný způsob, jak tento problém řešit či „obejít“.

Literatura

1. Občanský zákoník (Zákon č. 89/2012 Sb.): <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy>

2. Zákon o zdravotních službách č. 372/2011 Sb.): <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-372>

3. <http://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/vliv-noveho-obcanskeho-zakoniku-na-provadeni-pitev>

4. <http://www.novinky.cz/domaci/324422-patologove-si-stezuji-na-novy-obcansky-zakonik-pocty-pitev-klesly-na-desetinu.html>

5. <http://www.zdravotnickydenik.cz/2014/10/ministerstvo-ma-reseni-jak-zvladnout-pitvy-podle-noveho-zakoniku/>

6. <http://www.tribune.cz/clanek/31919-pravni-podminky-pitev-v-nove-legislative>

7. <http://www.bezplatnapravni poradna.cz/online-zdarma/ruzne/navrhy-novely-nove-zakony/18289-patologicko-anatomicka-pitva-a-novy-obcansky-zakonik-2014.html>

8. <https://www.ozdravotnictvi.cz/komentare/novy-obcansky-zakonik-a-lidske-telo/>

9. <http://relax.lidovky.cz/nemocnice-odmitaji-provadet-pitvy-problem-je-v-obcanskem-zakoniku-106-zdravi.aspx>

Článek doručen redakci: 14. 3. 2015

Článek přijat k publikaci: 7. 6. 2015

prof. MUDr. Jan Roth, CSc.

Neurologická klinika a Centrum
klinických neurověd, UK v Praze,
1. LF a VFN v Praze
Kateřinská 30, 120 00 Praha 2
jan1roth2@gmail.com

